

Іван Монолатій

«КРИВАВІ» ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 1911 р.
ЯК ПРИКЛАД ЕТНІЧНОГО НАСИЛЬСТВА
У ВИБОРЧІЙ КАМПАНІЇ

Досліджуються події виборчої кампанії до рейхсрату у червні–липні 1911 р. у Дрогобичі. З'ясовано, що етнічне насильство й терор щодо «чужих» у змаганні за владу на регіональному рівні стали одними з форм у арсеналі дій учасників міжетнічного суперництва й конфліктів. Особливістю виборів 1911 р. у Дрогобичі був антисемітизм, артикульований місцевими польськими націонал-демократами. **Ключові слова:** виборча кампанія, етнічне насильство, міжетнічна взаємодія, Галичина.

*Ivan S. Monolatii. «Blood» parliamentary elections at 1911 as an example of ethnic violence in election campaign. Investigate the events of the election to the Reichrat (State Board of Austria-Hungary) in June — July 1911 in Drohobych. Found that ethnic violence and terror against the «alien» in the race for power at the regional level were among the forms of action in the arsenal of participants inter-ethnic rivalries and conflicts. Feature of the election in 1911 was anti-Semitism in Drohobych, articulated by local Polish National Democrats. **Keywords:** election campaign, ethnic violence, interethnic interaction, Galychyna.*

Надмірну емоційність та категоричність у захисті «ми»-інтересів у міжетнічну взаємодію на західноукраїнських землях у період політизації етнічностей вносили, з одного боку, принцип колективної відповідальності етнонаціональних спільнот і непоступливість конфліктивних сторін та ворожнеча груп і їхня конкуренція в політичній сфері суспільного життя, з другого. Каталізатори етнополітичних конфліктів у досліджуваному хронотопі крилися не тільки в суперечностях, які виникали внаслідок безпосереднього міжгрупового інтеракціонізму, але й у методах, які застосовували учасники політичних суперечностей і конфліктів [11, с. 390, 393]. Останні коливалися від психологічного тиску до застосування безпосереднього фізичного насильства щодо «чужих».

Одна з підстав для такого висновку — прояви нетерпимості чи брутальної агресії щодо євреїв, які відбувалися під час виборів до рейхсрату 1911 р. Особливою ареною проявів антисемітизму,

враховуючи їх перманентність, стали виборчі дільниці. Тут, мабуть, найсумніший і найвідоміший факт застосування щодо учасників міжетнічної взаємодії фізичного насильства й терору — т. зв. «дрогобицький кровопролив». Його трактуємо як такий, що супроводжувався актами застосування сили, спрямованими на маргіналізацію ролі «чужих» у різних сферах суспільного життя, а методи терору визначала специфіка вияву агресії. Остання в реаліях етнополітичного конфлікту суголосна етнічному насильству.

Значущою у контексті кореляції етнополітичної поведінки поляків на груповому рівні виявилася й їхня позиція в часи різкої ескалації міжетнічної взаємодії. З особливою контрастністю це продемонструвала виборча кампанія до рейхсрату 1911 р. в Галичині, зокрема т. зв. «виборче побоевище» в Дрогобичі, або «дрогобицький кровопролив» [10, с. 574], унаслідок якого 19 червня 1911 р. було вбито, згідно із даними намісництва, 25 осіб, а 55 осіб поранено (за іншими даними було вбито 28, а поранено понад 100 осіб) [14, с. 513], переважно євреїв та українців. Аналізуючи ці події під час парламентських слухань, С. Дністрянський стверджував: «Без трупів і ранених нема виборів в Галичині. Події в Дрогобичі дають показ, що також послідні парламентарні вибори не вільні від тої традиції. Змінило ся лише те, що давніше стріляно, поборюючи українських, а сим разом сіоністичних кандидатів. Однак і ся обставина має свою основу в русиноїднім режимі, бо ціла політика ведена міродатними чинниками в Галичині, звернена все лише проти Русинів» [2, 31(18) липня; 4].

За оцінкою авторитетного українського часопису «Діло» події червня 1911 р. в Дрогобичі свідчили про відкриту політику крайової влади, спрямовану на знищення сіоністів — репрезентантів єврейської національної ідеї: «Дрогобицька подія — се символ. Як криваві вибори Баденія (тут — 1897 р., коли для придушення виступів українців за наказом намісника К. Бадені було застосовано війська і поліцію [3, с. 73–74]: убили 10 осіб, 19 важко поранили, 769 арештували. — І. М.) були кривавим хрещенєм національно-політичної свідомости нашого народу, так в Дрогобичі Жиди прийняли хрещене крови на націю. Нехай-же та кров перемінить їх з орудя польського панованя на свідомих своєї національної ціли борців проти системи польського панованя!» [7; 1]. В той же час провідні українські фігури, представлені в рейхсраті, серед яких чільне місце посідала УНДП, поклали відповідальність за «дрогобицький кровопролив» на намісника Галичини М. Бобжинського [11, с. 337].

Як повідомляв часопис «Діло», в Палаті послів С. Дністрянський 28 липня 1911 р. говорив: «...З хвилиною, коли сіоністи почали домагатися також для Жидів самостійної політичної думки та свободи політичного життя, стали ся тим самим для польських верховодів небезпечними. [...] Польські верховоди побоюють ся, що їх штучно-піддержуване пановане над більшістю руського населення упаде. Тут знаходиться властива суть справи, тут лежить власне пояснене кровавих подій в Дрогобичи, тут є причина, чому при недавніх парламентарних виборах всі міродатні політичні круги в Галичині з такою рішучістю, можна сказати, з такою скаженістю поборювали сіоністичних кандидатів, чому не жахали ся перед ніяким средством, навіть перед смертю невинних людей, щоб сіоністичну партію убити в зародку і всіх галицьких Жидів тими і безчисленними іншими репресіями раз на все навчити, що вони не сміють інакше думати політично, інакше поступати при виборах та інших політичних актах, ніж сего польські верховоди від них домагають ся» [2, 31(18) липня; 4].

Отже, у спектрі причин етнополітичних суперечностей і конфліктів суттєву роль відіграли спричинені суспільно-політичними процесами, які відбувалися на західноукраїнських землях у форматі конкурентного трикутника «українці — поляки — євреї». Використання тези ізраїльського вченого Е. Мендельсона, що «польська нація розумілася як така, що може абсорбувати деякі непольські елементи, проте яка не була здатна, та й не хотіла, абсорбувати євреїв. Таке визначення неминуче призводило до антиукраїнської (проте теоретично передбачала асиміляцію українського елемента) та антиєврейської політики» [11, с. 408], дозволяє розуміти дрогобицьку виборчу кампанію і самі вибори 19 червня 1911 р. як спробу домінуючої етної групи регіону встановити контроль над волевиявленням євреїв і, почасти, українців («найвідоміший» з убитих українців — Дмитро Татарський). Ба більше, у випадку, коли передвиборча діяльність поодиноких єврейських політичних акторів (зокрема сіоністів) загрожувала інтересам місцевої влади, репрезентованої поляками, остання застосовувала принцип колективної відповідальності.

Не буде перебільшенням стверджувати, що етнічне насильство під час виборів 1911 р. було певною мірою своєрідною відповіддю польських політичних фігур на загалом вдалу спробу українсько-єврейської коаліції 1907 р. А тому процес формування/пошуку «жертви», ймовірно, відбувався за принципом амбівалентності:

«нижча» етнічна група уявлялася як така, що зазіхає на життєво важливі цінності «вищої» групи, яка позиціонувалася як «жертва» [5, с. 22]. Саме тому ми можемо припустити, що «криваві» парламентські вибори 1911 р. в Галичині підтверджують міркування, що держава є безпосередньою учасницею етнополітичного конфлікту. Замість того, щоб здійснювати функцію незалежного арбітра міжетнічного інтераціоналізму, вона фактично виступала на боці домінуючого етносу (поляків) супроти однієї з меншин (євреїв).

Підтвердження цього — хід виборчої кампанії, яку «переводжено під окликом знищення репрезентантів жидівської національної ідеї. Орудєм того знищення мали бути «Жиди-Поляки» — тип, аналогічний до колишнього «gente Rutheni, natione Poloni» — і на перефорсоване кандидатур тих «Жидів-Поляків» стало все під один прапор: від польського намісника до польської соціальної демократії» [7, с. 1]. В першому турі виборів по 27-му міському виборчому окрузі Дрогобич — Турка — Болехів — Сколе (всього визнаних голосів — 7726) за посольське місце змагалися польський націонал-демократ єврей Натан Левеншайн (набрав 5979 голосів), націонал-демократ українець Володимир Кобрин (768), сіоніст Гершон Циппер (600) та польський соціал-демократ Матій Балицький (372) [1, с. 4].

З приводу «перемоги» Н. Левенштайна українські часописи писали: «...в Дрогобичи ... за всяку ціну мав бути перефорсований вибір «Жида-Поляка» Левенштайна. Сю патріотичну акцію взяв у свої руки звісний дрогобицький потентат Фаерштайн, один із типових оказів тих «оборонців польськості», яким польський патріотизм служить як *carte blanche* для всего. Акція почала ся «дуже просто»: більшість виборчих легітимаций опинила ся під ключем в бюрку п. Фаерштайна... в депозиті. [...] — Отже почало ся «дуже просто», а скінчило ся не менш просто, по галицьки: невдоволеним заткано горло кулями» [7, с. 1]. А що йшлося про численні зловживання і махінації, то розгніваний натовп виборців почав напирати на приміщення агітаційного бюро Н. Левенштайна. Оскільки одночасно розпочалися заворушення, то до міста влада ввела додаткові сили поліції і війська. За наказом старшини останнього і відкрили вогонь на пораження протестувальників, головним чином євреїв [4, с. 4–5].

Цей факт свідчить про використання владою, а отже і державою, методів «умиротворення». А що застосування нею такого принципу поставило її на один щабель з тими партіями поляків, які

в ході конфлікту використовували терор, то реалізація «умиротворення» в Дрогобичі свідчить про те, що держава використала принцип колективної відповідальності. Це було дещо інше, аніж тогочасна загальна практика. Згідно з нею в тих випадках, коли застосування радикальних методів боротьби завдавало матеріальної шкоди окремим етнофорам чи загрожувало їхньому життю, судові органи карали конкретних виконавців. Натомість у «дрогобицькій» кампанії виявилось, що діяльність поодиноких єврейських політичних акторів загрожувала не тільки інтересам поляків і, додаймо, крайової адміністрації, але й держави.

Політичний оглядач офіціозу українських націонал-демократів так сформулював проблему: ««Палестинська» політика показала ся утопією, місцева грозить Жидівству шкодами. [...] Як готово на жидівських масах зімстити ся бажання мати власну думку в політичних справах доказав Дрогобич (події червня 1911 р., «дрогобицький кровопролив» — *І.М.*). Сіоністам і жидівським масам конче треба було дати науку, що їх чекає, коли не здадуться у всім на «краєву» політику в користь пануючого в Галичині польського елемента» [11, с. 342].

Унаслідок дрогибицьких подій, згідно із різними даними, було вбито від 22 до 28 осіб, а поранено від 37 до 100 людей [12, док. 675]. А що однією з жертв 19 червня 1911 р. виявився громадянин Франції Евген Теодор Бертело, вчитель французької мови в місцевій гімназії, то дрогибицька трагедія набула розголосу в міжнародній політиці Австро-Угорщини. З приводу загибелі Е.-Т. Бертело Міністерство закордонних справ Австро-Угорщини 2 серпня надіслало ноту співчуття французькому послові [12, док. 797].

Отже, загострення міжетнічних стосунків під час виборчої кампанії, зокрема приклади агресії учасників конфліктів щодо «чужих», сказати б, у «дрогобицькому» сюжеті, актуалізували проблему захисту державою її жертв. Ішлося про дилему готовності влади виконати роль справедливого арбітра міжетнічної взаємодії, ефективно протидіяти ескалації стосунків між конкурентними групами, здійснювати з цією метою необхідні превентивні заходи. В цьому контексті заслуговує уваги позиція держави й етнічних меншин у ставленні до проявів етнічного насильства. Йдеться про реакцію центральних органів влади та етнофорів, адже події в Дрогобичі спричинили численні протести-телеграми до Міністерства внутрішніх справ, публікації в центральних і регіональних ЗМІ, а також маніфестації в багатьох місцевостях, включно із столицею.

24 червня 1911 р. делегацію мешканців Дрогобича прийняли представники уряду. Рідні постраждалих вимагали від влади справедливого розслідування, покарання винних і гарантій безпеки родинам убитих і поранених [13, с. 2]. На численні інтерпеляції послів рейхсрату в липні 1911 р. на доручення уряду відповідав міністр внутрішніх справ граф Вікенбург, який запевнював передусім українських депутатів, що влада докладе всіх зусиль для покарання винних у дрогобицькій трагедії [14, с. 514]. Однак, як показали подальші депутатські запити впродовж 1911–1912 рр. з цього питання, така практика владних структур Австро-Угорщини виявилася невдалою спробою ретушувати небезпечні тенденції в етнополітичних процесах на західноукраїнських землях, зокрема в Галичині.

Натомість свідченням зрілості тогочасного громадянського суспільства трактуємо позицію етнофорів та етнічних політичних акторів, скажімо, євреїв. Приміром, 26 червня єврейські студенти Відня провели збори, на яких піддали гострій критиці «місцеві політичні відносини». За ініціативи студента правничого відділу університету Штернберга одноголосно ухвалили резолюцію, в якій заявлялося, що «так довго годі буде вважати Австрію культурною державою, як довго будуть толеровані такі відносини на сході держави». Наприкінці зборів, як повідомляла поліція, відбулася велика демонстрація перед помешканням тестя віце-бурмістра Дрогобича Якова Фаерштайна, який мешкав у Відні. За кілька днів віденський Єврейський національний союз скликав свої збори у справі «дрогобицьких подій» [8, с. 7]. 30 червня в Граці євреї провели віче, під час якого висловили солідарність із постраждалими єврейським населенням Дрогобича [12, док. 781].

Наведені факти застосування суб'єктами етнополітичних процесів етнічного насильства й терору щодо «чужих» у змаганні за владу дозволяють стверджувати, що вони стали одними з форм у арсеналі дій учасників міжетнічного суперництва й конфліктів. Його психологічний варіант застосовували для створення атмосфери обструкції етнофорів з-поміж супротивної сторони, їх ультимативного переконання в імперативі виконання висунутих до них домагань, власне — спонукання/примушування до дій, які б задовольнили інтереси їхніх авторів. Тому-то етнічні почуття ставали предметом маніпулювання «етнічними антрепренерами», зацікавленими в мобілізації своєї групи на політичну боротьбу заради цілей, які вони ж і сформували [6, с. 274–275]. Таку тенденцію сповна розкриває позиція дописувача газети «Діло» Демка Лютая,

який резюмував: «Дрогобич задокументував, що значить в політичному словнарі слово «Галицькі вибори». Се ніщо иншого, як слово, під яким треба розуміти крадіж голосів, виборчі надужиття, порушення тайни виборів, фабрикацію виборчих скрутиній, вкінці кров і трупи виборців» [9, с. 4].

Отже, висновуємо, що антологія виникнення міжетнічних суперечностей і конфліктів під час виборчої кампанії засвідчує їх контроверсійну природу, а також показує розширення учасників міжетнічної конкуренції від дво- до тристороннього формату, участь у ній як рівно-, так і рівностатусних спільнот, поліпредметність їхніх суперечностей. Особливості етнополітичних суперечностей («криваві вибори» 1911 р.) виказують протестний характер реакції національних меншин на дії влади, а отже, і їхню мобілізацію задля врегулювання проблем на прийнятних для них засадах. Такі суперечності виникали внаслідок конкуренції ідеологій «своїх» і «чужих», прагнення етнічної більшості регіону до етнополітичного ренесансу. У нашому випадку протиборство етнонацій за дефіцитний ресурс влади, зокрема євреїв, поляків та почасти українців — свідчення функціональності фактора контролю над територією як катализатора міжетнічних суперечностей. А от етносоціальні та етнокультурні конфлікти були, переважно, результатом, з одного боку, безпосередньої стратегії влади й партій нації-держави в сфері етнонаціональних відносин, з другого — стратегій і тактики політичних акторів етнічних меншин.

1. Вибори в Східній Галичині // Діло [Львів]. — 1911. — 20 (7) червня. — С. 1–4.

2. «Галицькі вибори» (Промова посла проф. д-ра Ст. Дністрянського, виголошена в палаті послів під час дебати над наглими внесеннями з приводу подій в Дрогобичі на засіданню д. 28 липня 1911) // Діло [Львів]. — 1911. — 31 (18) липня, 1 серпня (19 липня), 2 серпня (20 липня). — С. 4–5, 2–3, 2–3.

3. Демкович-Добрянський М. Українсько-польські стосунки у ХІХ сторіччі / Михайло Демкович-Добрянський. — Мюнхен: Український Вільний Університет, 1969. — 119 с.

4. Дрогобицький кровопролив перед судом // Діло [Львів]. — 1911. — 15 (2) серпня. — С. 4–5.

5. Козырев Г.И. Социальное конструирование образа жертвы в социально-политических отношениях и в конфликте / Г.И. Козырев // Вестник РГГУ. Серия «Социология». — № 2/09. — М., 2009. — С. 11–27.

6. Котигоренко В.О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт / В.О. Котигоренко. — К.: Світогляд, 2004. — 722 с.

7. Кроваві вибори // Діло. — 1911. — 22 (9) червня. — С. 1.
8. Кроваві вибори в Дрогобичі // Діло [Львів]. — 1911. — 27 (14) червня. — С. 7.
9. Кроваві події в Дрогобичі // Діло [Львів]. — 1911. — 22 (9) червня. — С. 4.
10. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. На підставі споминів / Кость Левицький. — Львів: Накладом власним з друкарні оо. Василян у Жовкві, 1926. — 736 с.
11. Монолатій І.С. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. Монографія / І. С. Монолатій. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. — 736 с.
12. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, zespół Cesarsko-Królewskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, sygn. 42: Der K. K. Statthalter an den Herrn K. K. Minister des Innern in Wien. — Dok. 675, 781, 797.
13. Die blutige Wahl in Drohobycz. Die Drohobyczer Deputation bei den Ministern // Die Zeit [Відень]. — 1911. — 25. Juni. — Nr. 3142. — S. 2–3.
14. Tomczyk R. Radykałowie i socjaldemokraci. Miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914 / Ryszard Tomczyk. — Szczecin: ZAPOL, 2007. — 670 s.